

Variantes na mundialización: Galiza na Lusocom

Margarita Ledo Andión

“**P**rovocar o incremento do debate académico e sua extensión para o ámbito das actividades profesionais/empresariais da comunicación dos países e comunidades de cultura luso-galego-ásio-afro-brasileira”, a cláusula segunda do Protocolo de Cooperación para a estruturación da ‘Federación Lusófona de Ciencias da Comunicación’ (Lusocom), asinado en Maputo (Mozambique) a 16 de abril de 2002, por asociacións de investigadores de comunicación de Angola, Brasil, Galiza, Mozambique e Portugal, fálanos dun proceso en curso e tamén, singularmente, dunha extraordinaria posibilidade para intervirnos, coma un activo e coma una variante de interese, no “sistema-mundo”.

Como adoito acontece na historia, a idea precedeu á súa posta en práctica; a necesidade creou un certo estado de conciencia; o pensamento encol da diversidade e a política europea da excepcionalidade cultural, que nós aplicamos ao eido da cinematografía e do audiovisual, permitiunos levar o debate para un novo escenario, e todo vai alentando a crenza de que estamos no momento acaído para entrar con bo pé no ensaio xeral. O camiño, máis ou menos tortuoso e demorado, comezaba a debuxarse hai cinco anos e continuará gañando en detalles con máis iniciativas.

Imos, xa que logo, facer o primeiro memorando; procuraremos aqueles indicios que nos aseguran o recoñecemento da bagaxe coa que comezamos este periplo, esta viaxe dende nós mesmos, en relación cos outros, e de cara a un novo modo de entender a pertenza coma un proceso en curso, como territorio de intercambio –aquén e alén fronteiras– no que a interculturalidade opera coma un obxectivo e coma un resultado ao mesmo tempo. Un proceso no que os ámbitos do público entrenzan os bens materiais, as persoas, a aprendizaxe e o desexo do aínda incerto.

A Galiza exterior será, neste contexto, unha parte visíbel de nós como suxeito colectivo, como nación, de falarmos en termos de representación internacional, como *locus* no que se manifesta o trasfego de produtos, de expectativas e de prendas do simple cara ao múltiple, de nós cos que non son nós. Para termar dunha imaxe recorrente, de nós, os que retornamos ou devecemos por retornar, os que por lei e por historia conformamos un común ao que se lle recoñecen dereitos e obrigas, e os diferentes de nós, cos que establecemos acordos e cos que discordamos cando presentimos o risco de desaparecer.

Do debate á asociación

O primeiro sinal podemos localizalo en 1998, entre as conclusións do II Coloquio Brasil-EE de Ciencias da Comunicación, celebrado na Facultade de Ciencias

da Comunicación da Universidade de Santiago de Compostela⁽¹⁾, nomeadamente na 2, 3, e 4, que de maneira explícita refírense á creación dunha asociación iberoamericana de comunicación –o que despois será Assibercom–, menciona a promoción dunha feira/festival de produtos de comunicación –que non se chegou a proxectar– e recomenda un maior contacto da produción cultural de Brasil, Portugal e Galiza, comprendendo programas televisivos, ficcións seriadas e outras realizacións de interese público. Os datos, aínda que ao azar, xa se botaran.

En diante calquera foro luso-galaico ou brasileiro tiña tras de si coma idea seminal o debate arredor do que viría ser a Lusocom. Dende a USC comezabamos a xogar cos da casa nunhas xornadas encol, precisamente, da eurorrección Galiza-Norte de Portugal, xornadas que organiza o Goberno autónomo no cadro do programa *Intereg*. Na nosa intervención avanzamos algunhas premisas verbo do espazo luso-galaico en termos de Comunicación. Unha delas refírese a mudanzas no concepto de mundialización como resultado da diversidade e outra ao papel da Universidade como axente na construción da lusofonía e de Galiza como parte desta.

O espazo luso-galaico entendémolo, xa que logo, coma un modo de intervir activamente na definición do proceso de mundialización, tal e como subliñamos no título. Un proceso no que estamos, queiramos ou non, inmersos e, inmersos dende unha área xeolingüística e pluricultural específica que nos identifica e que podería funcionar coma un valor engadido ou, pola contra, de seguir escoando, diluír sen se deixar ver nin oír, sen sequera chegar a se deixar notar como perda.

E algo debeu ir prendendo en nós cando na súa sesión plenaria, de 2 de febreiro de 2002, o Consello Económico e Social de Galicia, CES, incluía no seu informe unha referencia ao audiovisual e reparaba na especificidade lingüística coma un aspecto que *“non debe ser considerado un punto débil senón que, a través do clúster do sector 5, ten a posibilidade de transformarse nunha vantaxe competitiva, nun mundo globalizado e uniforme no que a diferenza é un valor engadido”*⁽²⁾.

Dos primeiros ensaios

Existe un modo de intervención na mundialización que é característico das áreas xeolingüísticas e culturais, un modo que, dende Europa e en concreto dende a política europea do audiovisual –o ámbito que trataremos de contado–, pasa por defender o que arestora denominamos diversidade cultural como constitutiva da industria da comunicación e da cultura. Un termo, a diversidade cultural, que quererá dicir: movernos, facernos visíbeis, meternos como ben no mercado precisamente a través dun espazo xeolingüístico que existe, e que é o da lusofonía. E isto que vimos de

(1) KROHLING KUNSCH, Margarida e LEDO ANDIÓN, Margarita: *Comunicación Audiovisual: Investigación e formación universitarias*, Santiago de Compostela, Servicio de Publicacións da USC, 1999.

(2) Véxase *Informe sobre o desenvolvemento da Lei do Audiovisual de Galicia, 2001-2002* do Observatorio do Audiovisual de Galiza, USC, elaborado por Ana Isabel Rodríguez.

significar traerá consigo a necesidade de cambios na investigación universitaria, pór en dúbida paradigmas tradicionais para modificar certas entradas nos obxectos de coñecemento, redefinir métodos ou anhear os vieiros que nos permitirán afondar nas posibilidades do real. Pensen que non é casual a actualización de mecánicas comparativas para a análise de situacións máis ou menos homólogas, ou establecer experiencias piloto no seo de propostas de carácter xeral. Pensen que non é por casualidade que, ademais da Universidade, teñamos que contar coas políticas públicas de comunicación e co sector privado da industria audiovisual para deseñar proxectos representativos tanto no eido da pescuda como no das propostas, por exemplo para a industria de contidos ou de circulación deses contidos, que conforman o artellamento e a dinamización deste tan cobizado sector⁽³⁾.

Abondando nesta idea, e aínda que ficou no seu tramo inicial, chegouse a programar unha intervención a tres bandas –universidade, televisión pública, institucións autonómicas en Galiza e rexionais en Portugal– como base para unha futura integración do sector audiovisual, a xeración de valor engadido nos produtos que xa existen e o inicio de aplicacións no cadro da converxencia e da formalización de modalidades de cooperación que, como slogan, representábase na frase “*Televisións periféricas no mercado global*” e na elaboración dun estudio prospectivo que viñese comparar o sector audiovisual de Galicia e do Norte de Portugal dende unha perspectiva complementaria, non excluín-te e favorecedora de sinerxias.

E resulta que xa non podemos ollar cara a un futuro que se anuncia coma o da ‘Sociedade do Coñecemento’ de xeito hermético. Porque cando falamos de formación é para pensar como facer produtos, e cando falamos de facer produtos é para que entren en circulación nun mercado audiovisual transfronteirizo que se asocia, pola súa banda, co traballo continuado de posta ao día e de experimentación, e que no caso referido contemplaba tamén a creación dun Consorcio para a produción audiovisual no que estarían involucrados os operadores de televisión e máis os departamentos universitarios de comunicación con outros aliados potenciais⁽⁴⁾.

O novo espacio público

A iniciativa, mesmo ficando no áureo estadio do ‘modelo’, animounos a mudar algúns parámetros, tanto conceptuais –verémolo de seguido– coma estratéxicos, e fixo que nos volvesemos cara ao Brasil ao coincidir, por unha banda, a preocupación polo coñecemento do escenario latinoamericano para a posta en marcha, a través do satélite e

(3) Véxase ODA, *Observatorio do Audiovisual, Catálogo 1997-1998*, Santiago de Compostela, Consello da Cultura Galega, 2000 e *Informe e Catálogo 1999-2000*, Santiago de Compostela, Consello da Cultura Galega, 2002.

(4) No nivel das propostas considerouse a posibilidade de establecer vínculos entre os programas de *Santiago, Capital Cultural do 2000*, *Porto, Capital Cultural do 2001* e *Salamanca, Capital Cultural do 2002*, todas elas cidades de fronteira, e traballamos en proxectos documentais que, tanto por razóns económicas como por ser un xénero representativo das televisións públicas, poderían concluír en temáticas comúns para as tres como cidades universitarias, como cidades patrimonio da humanidade, como cidades de fronteira.

do cabo, da oferta ‘Galicie Tv’ e, sobre todo, polo significado potencial daquela inmensidade de país, caso de animarnos a seguir as pegadas de experiencias similares á que, dende Francia, se dinamizaba arredor da francofonía, co seu cerne no caso Québec.

Unha das preguntas centrouse na validez actual da idea incorporada no tocante a que, se ben a produción de contidos pode ampararse no soporte que lle acheguen as políticas públicas, non semella tan doado asegurar que dese mesmo xeito se constrúa un público. A maior abundamento, o feito de producir contidos sen construírmos un público provoca o paradoxo de deixar os contidos á marxe das relacións sociais de comunicación. Construír un público enxergando, por exemplo, mecanismos de distribución e de exhibición, construílo dende o interese público, dende o acceso ao que en curto poderíamos chamar á representación que unha sociedade se dea e ofrezga de si mesma, o que adoito recoñecemos coma Identidade, construílo no modo en que establece relacións coa Identidade do outro, do que non pertence á mesma república, ao percurso común de dereitos e obrigas, pero co que se comparten amores e perspectivas.

Quizais cómpre clarexar que no noso proxecto, nin identidade nin diversidade son algo prefixado ou mesmo herdado de vez. Nin tan sequera utilizamos identidade ou diversidade como aquilo máis ou menos estábel que adoita presentarse baixo o signo de Patrimonial. Traballamos, porén, ambas as categorías coma un *konstructor* que organiza a Cultura en tanto memoria colectiva que fai posíbel a comunicación entre os membros dunha colectividade historicamente asentada –ou sen asentar, non esquezan que este foi un país de emigración– para a creación de senso –función expresiva–, para permitir a relación co entorno –función económica– e para outorgarlle capacidade argumentativa de cara a fixar aquelas convencións que lle dan corpo ás relacións sociais –función lexitimadora–, tal e como a define Armand Mattelart na “Comunicación-Mundo”.

Un *konstructor*, é dicir, un concepto que admite categorías de tipo político, entradas que terán que ver coa democracia como principio para a relación entre culturas, como fundamento da alteridade, que admite categorías económicas, no caso que nos ocupa situadas arredor das industrias culturais, da circulación de produtos e do uso do dispositivo tecnolóxico como satisfacción de necesidades e coma indicio de certo capital en coñecemento, que require categorías ideolóxicas para configurar esa arela solidaria e controvertida que nomeamos, de novo, comunicación: quen produce, quen difunde, quen distribúe... tal e como sinalou Sinclair ao dicir que moitas nacións, centrais e periféricas, outorgan especial importancia ao perfil internacional que van confeccionando mediante a exportación do seu audiovisual; quen produce, quen difunde, quen distribúe, sitúanos xusto diante dun escenario que non podemos, aínda que pechemos os ollos, arrodear.

A semellanza de modelos

Só coma exemplo, e por referirnos a un proxecto doutra xeografía, neste caso “intraeuropea”, que se inicia neste 2003 e que nomeamos, non sen ironía,

Celtic&Sound⁽⁵⁾, énos ben útil reparar nun texto da profesora do Instituto de Tecnoloxía de Dublín, Ellen Hazelkorn, a propósito do estereotipo de Irlanda coma un país de desenvolvemento tardío, cun sobexo de actividade agrícola e ligada á cultura da emigración que, de súpeto, pasa a ser coñecida coma “o tigre celta”. Dende mediados dos oitenta, fainos saber a profesora Hazelkorn, a política irlandesa centrouse na industria electrónica, con interese especial na difusión de información e de produtos culturais e seguiu unha estratexia de formación superior que xuntou a creatividade coa tecnoloxía ademais de contemplar a diáspora como beneficiosa, coma un mercado potencial, na era dixital e na era *Internet*. “Gracias a que os produtos culturais –cito literalmente un artigo seu publicado no núm 6 dos “*Cadernos do CAC*”, *Conseil de l’Audiovisual de Catalunya*– dos que semella que Irlanda dispón sobradamente, serán moi importantes no vindeiro milenio, as industrias culturais –a emisión electrónica, os medios escritos e a publicidade, o multimedia e as artes dixitais, o cinema e as artes interpretativas– son consideradas polos políticos coma o centro configurador do futuro económico de Irlanda”.

Achegándonos a outro dos vectores, e se modificamos o modo estándar de mirar a TV e pasamos a considerala coma unha ponte entre culturas, coma un lugar para a relación multicultural, a observación do caso francófono é, tamén, optimista. Así, unha TV transnacional de carácter xeneralista, *TV5*, unha TV cunha grella en base a informativos, ficción e concursos, coa súa orixe a partires de tres públicas e que difunde seis sinais, para Francia/Suíza/Bélxica, para a Europa non francófona, para África, para Asia, para Oriente, e para Québec, que amplía o seu programa á rexionalización e a súa fórmula a *Internet*, decidiuse tamén por un proxecto de TV cultural para un espazo político-cultural que une a Francia e ao Québec –quizais o vindeiro punto a discutir para a lusofonía– coa posta en marcha de ‘*Télé des Arts*’ que ten de parceiros *La Sept Art*, *Radio-Canada*, *Télé-Québec*, *L’Equipe Spectra* (Festival Internacional de Jazz de Montréal, Franco-Folies, Montréal en Lumière).

Indicadores e ausencias

E retomando o camiño a casa, tres indicios e certas ausencias na última das propostas públicas permítennos continuar a falar tanto das posibilidades como da comenencia da lusofonía coma un escenario real para o intercambio e o xerme dunha experiencia de gran futuro no eido intercultural, en base a diferentes linguas dun mesmo sistema, a nivel dun mercado que xera expectativas e que pula, asemade, polas aplicacións tecnolóxicas en relación coa nova economía, e como acción política que cadra cos principios da diversidade e mesmo coas preocupacións do debate europeo

(5) Bretaña, Gales, Galicia, Irlanda somos parceiros nunha empresa que se concibe a partires do intercambio de grupos e produtos musicais.

no tocante á circulación dos produtos cinematográficos e audiovisuais⁽⁶⁾. Non esquezamos, unha vez máis, esa recomendación á CE de analizar os problemas crónicos do sector a partir de factores culturais, económicos e políticos que facía no seu lúcido informe a comisaria Reding.

O primeiro indicio, témolo repetido en cada texto, para alén da aprobación da Lei do Audiovisual de Galicia, en setembro de 1999, é a consideración do audiovisual como sector estratéxico e a eurorrexión Galiza-Norte de Portugal coma un territorio preferente para o intercambio e a coproducción; o segundo é o cumprimento estrito por parte da TVG da normativa europea para programación e investimento; o terceiro, a incorporación –aínda que fose por vía de urxencia– dos criterios que nortearon o protocolo adicional ao Tratado de Amsterdam, no que se define aos sistemas de radiodifusión pública como necesidade democrática, criterios que valeron para darlle resposta a un documento de reflexión da CE a propósito do financiamento das canles públicas, argumentando o uso do galego como de interese común mesmo en espazos de programación que responden ao modelo comercial. Respecto ao derradeiro proxecto, o Consorcio do Audiovisual sinala coma obxectivos estatutarios, alén da produción, distribución, creación de emprego, actualización tecnolóxica, de investigación e de formación, ou o uso do galego, precisamente a divulgación da produción do sector en Portugal e en lugares con ‘comunidades galegas’, un xiro, unha modalidade de cita que lemos como diáspora e unha ausencia, xustamente a da lusofonía, quizais para esquivar ter pensado máis alá, no “sistema-mundo” e no noso capital singular, por lei e por historia, que se chama idioma, nese “sistema-mundo”.

Porque falar de espazos en construción, espazos xeopolíticos, culturais e lingüísticos, condúcenos tanto no proceso europeo en curso –*Arco Atlántico*–, como para a eurorrexión Galiza-Norte de Portugal, –parte da área lusófona– a entrelazalos de modo natural coa diáspora, preocupada esta pola oferta de bens da industria da comunicación e da cultura, que exhibe no consumo de ‘*Galicia Tv*’ na Arxentina, México, Venezuela... ou no disco, e a admitir outras variacións, toda unha área emerxente e rica que nos fortalece e nos dinamiza nesa relación do próximo-lonxano, unha área que traspasa varios continentes, unha chea de etnias, diferentes procesos históricos e a aprendizaxe da identidade como reclamo para nos mesmos e para o mercado.

Sen fronteira física, con fronteira de intereses

Mantemos, pois, coma inevitábel, a discusión de proxectos de integración transrexional, coma o de Galiza-Norte de Portugal, e a asunción doutras modalidades de integración descontinuas –sen fronteira física– como a que vimos desenvolvendo, para a conexión das empresas cinematográficas, audiovisuais e multimedia de dife-

(6) Véxase a Comunicación da CE, baixo os auspicios da comisaria Viviane Reding, durante a presidencia belga, segundo semestre 2001.

rentes países mediados pola diferenza cultural e unidos polo sistema lingüístico, tanto para a creación de valor da súa produción e dos seus arquivos como para o impulso, en suma, dun certo efecto *clustering* no interior dun mercado global de rápidas mudanzas e de altísima competencia, para contribuír a crear condicións favorábeis ao desenrolo do intercambio, a coprodución e a difusión a partires, tamén, dunha diferenza, a da lusofonía, que non remata na raia nin en Braga.

Sempre convén lembrar, sen señaardade, o éxito dunha serie televisiva da sobremesa, daquela, cando principiaba a TVG: *A escrava Isaura*. Feita no Brasil.

Margarita Ledo Andión é catedrática de Comunicación Audiovisual e Publicidade, USC. Socia fundadora e vocal da Assibercom; presidenta da Asociación galega de investigadores en comunicación, ASGIC, e vocal da Lusocom.